

כתיבה ועריכה: הרבנית שרון רימון

המחילה כחסד ה'

דף לימוד על תהלים צ"ט - ק"ג - שבוע מס' 133

תוכן הפרקים שנלמדו השבוע

מזמור צ"ט - ה' מלך ירגזו עמים

מזמור ק' - מזמור לתודה

מזמור ק"א - הליכה בדרך תמים

מזמור ק"ב - תפילה לעני

מזמור ק"ג - ברכי נפשי - ברכה לה' על מחילת העוונות בחסד

לימוד מעמיק

ברכי נפשי - המחילה כחסד ה'

מזמור ק"ג פותח בפסוק: **בְּרַכֵּי נַפְשִׁי אֱת־ה'**, בדומה למזמור הבא, מזמור ק"ד, המוכר לנו כמזמור "ברכי נפשי", אשר נהוג לאמרו בראש חודש.

שאלה לעיון:

השוו בין שני המזמורים הפותחים ב"ברכי נפשי" - מזמור ק"ג ומזמור ק"ד: מה המשותף לשני המזמורים ובמה מתמקד כל אחד מהם?

מזמור ק"ג ומזמור ק"ד פותחים ואף מסיימים באותו משפט: **בְּרַכֵּי נַפְשִׁי אֱת־ה'**, ושניהם מבטאים ברכה ושבח לה' על גדולתו, ועל שפע הטוב שהוא משפיע על העולם, ללא כל תלונה או בקשה. אולם, כל אחד מהמזמורים מברך ומשבח את ה' על תחום שונה, וכבר בפסוקים הראשונים מתברר ההבדל ביניהם: מזמור ק"ג מברך את ה' על אפשרות המחילה: **הַפְּלִחַ לְכָל עֲוֹנֵי הָרָפָא לְכָל תַּחֲלָאִיכִי**: הגואל משחת חייכי המַעֲטָרְכִי חֶסֶד וְרַחֲמִים (ק"ג, ב-ג), ואילו מזמור ק"ד מברך את ה' על גדולתו המתבטאת בבריאה: **ה' אֱלֹהֵי גְדֻלַּת מְאֹד הוֹד וְהָדָר לְבִשְׁתֶּךָ**: עֲטָה אֹזֶר פְּשָׁלְמָה נוֹטָה שָׁמַיִם פִּיּוֹרֶיךָ... (ק"ד, א-ב). בשיעור זה נעיין בעיקר במזמור ק"ג, וננסה לבחון את הקשר בין שני המזמורים.

חלק א - מחילה כחסד וברחמים

שאלה לעיון:

בדקו אילו מילים/שורשים חוזרים במזמור מספר פעמים באופן משמעותי וסמנו אותם. ניתן להיעזר [בכלי המילה המנחה](#).

במזמור ק"ג ניתן להבחין בכמה מילים חוזרות:

א. השורש "ברך" חוזר 6 פעמים במסגרת של המזמור - בתחילת המזמור ובסופו. המשורר קורא לברך את ה':

- (א) לְדוֹד בְּרָכִי נַפְשִׁי אֶת ה' וְכָל קִרְבֵי אֶת שֵׁם קִדְשׁוֹ:
- (ב) בְּרָכִי נַפְשִׁי אֶת ה' וְאֵל תִּשְׁבְּחֵי כָּל גְּמוּלָיו...
- (כ) בְּרָכֵנו ה' מִלְאָכָיו גִּבְרֵי כַח עֲשֵׂי דְבָרוֹ לְשִׁמְעַ בְּקוֹל דְּבָרוֹ:
- (כא) בְּרָכֵנו ה' כָּל צְבָאָיו מִשְׁרֵתָיו עֲשֵׂי רְצוֹנוֹ:
- (כב) בְּרָכֵנו ה' כָּל מַעֲשָׂיו בְּכָל מְקוֹמוֹת מְמִשְׁלָתוֹ בְּרָכִי נַפְשִׁי אֶת ה'.

ב. המילה "חסד" חוזרת 4 פעמים
ג. השורש "רחם" חוזר אף הוא 4 פעמים:

- (ד) ... הַמַּעֲטָרְכִי חֶסֶד וְרַחֲמִים...
- (ז) יוֹדִיעַ דְּרָכָיו לְמוֹשֶׁה לְבִנְיָן יִשְׂרָאֵל עַל־לוֹתָיו:
- (ח) רַחוּם וְחַנּוּן ה' אֶרְךְ אֲפִים וְרַב חֶסֶד...
- (יא) כִּי כִגְבַהֲ שָׁמַיִם עַל הָאָרֶץ גָּבַר חֶסְדּוֹ עַל יְרֵאָיו...
- (יג) בְּרַחֲם אָב עַל בְּנֵים רַחֵם ה' עַל יְרֵאָיו:
- (יז) חֶסֶד ה' מֵעוֹלָם וְעַד עוֹלָם עַל יְרֵאָיו...

ספירת החסד בעולם הקבלה היא הספירה המבטאת את הטוב האלוהי והשפע האינסופי בלי גבולות. כך גם בנפש האדם, היא מסמלת את האהבה והרצון להיטיב, ללא גבולות וחשבונות. **מידת הרחמים** היא הנהגה של ה' את העולם לפני משורת הדין. מזמור ק"ג מבהיר שה' מנהיג את העולם בחסד וברחמים, וזהו הבסיס שממנו נובעת המחילה של ה' לבני האדם:

- (ג) הַסְּלַח לְכָל עֲוֹנֵי הָרָפָא לְכָל תַּחֲלָאִיכֵי...
- (ט) לֹא לְנִצָּח יָרִיב וְלֹא לְעוֹלָם יִטּוֹר:
- (י) לֹא כַחֲטָאֵינוּ עָשָׂה לָנוּ וְלֹא כְעֹנְתֵינוּ גָּמַל עָלֵינוּ...
- (יב) בְּרַחֵם מִזֶּרֶח מִמַּעַרְב הֲרַחֵק מִמֶּנּוּ אֶת פְּשָׁעֵינוּ.

שאלה לעיון:

עיינו במזמור וחשבו: מהי הסיבה למחילה המופיעה במזמור זה? מדוע ה' מוחל לבני האדם, ואיננו מעניש אותם במידה הראויה להם?

מחילה בחסד

בתחילת הפרק, לא מתוארת כל סיבה למחילה. התחושה היא שהמחילה של ה' לבני האדם נובעת ממידת החסד של ה', המשפיע שפע טובה על האדם ועל העולם ללא קשר למעשיהם. ללא תיקון או חזרה בתשובה; ללא בקשת מחילה ואפילו ללא תפילה. פשוט חסד (השוו למזמור ק"ב, בו התחושה שונה לגמרי: האדם מתחנן למחילת ה' ולישועתו, מתוך תחושת מצוקה גדולה).

מחילה ליראי ה'

יחד עם זאת, בהמשך הפרק מודגש שהחסד והרחמים אינם לגמרי "חינמיים", אלא מושפעים דווקא על יראי ה' שומרי מצוותיו. (נשים לב שהמילה "יראיו" חוזרת 3 פעמים בפס' יא-יז):

- (יא) כִּי כִגְבַהַּ שָׁמַיִם עַל הָאָרֶץ גָּבַר חֲסֵדוֹ עַל יִרְאָיו...:
- (יג) בְּרַחֵם אֱבָב עַל בְּנֵי רַחֵם ה' עַל יִרְאָיו:
- (יז) וְחֲסֵד ה' מֵעוֹלָם וְעַד עוֹלָם עַל יִרְאָיו:
- (יח) לְשִׁמְרֵי בְרִיתוֹ וְלִזְכָּרֵי פְקֻדָּיו לַעֲשׂוֹתָם.

את הפער בין תחילת המזמור להמשכו, ניתן להסביר כך: חסד ה' שופע על העולם תמיד, אך ככל שאדם מחובר יותר אל המהות האלוהית שבו, כך חסד ה' שופע עליו בעצמה גדולה יותר, והוא מרגיש אותו יותר. כעת ניתן לחזור לתחילת המזמור ולקרוא אותו בעיניים חדשות: בְּרַכֵּי נַפְשֵׁי אֶת ה' וְכָל קִרְבֵי אֶת שֵׁם קִדְשׁוֹ: בְּרַכֵּי נַפְשֵׁי אֶת ה' וְאֵל תְּשַׁבְּחֵהוּ בְּלִמְוֵלוֹ (א-ב) - האדם האומר מזמור זה הוא אדם הנמצא ברמה רוחנית גבוהה - הוא מכיר בחסד ה' איתו בכל רמ"ח איבריו ("כל קרבי"), מברך על כך, ואיננו שוכח זאת לעולם. אדם כזה הוא כנראה "ירא ה'", הראוי לחסד ה' במלואו.

מחילה מתוך הכרה בחולשה ובקטנות האדם

- בנוסף לכך, מופיעה במזמור אמירה נוספת: המחילה נובעת מהכרה בחולשותיו של האדם ובפער בין ה' לאדם:
- (יג) בְּרַחֵם אֱבָב עַל בְּנֵי רַחֵם ה' עַל יִרְאָיו:
 - (יד) כִּי הוּא יָדַע יַעֲרֵנוּ זְכוּר כִּי עֲפָר אֲנַחְנוּ:
 - (טו) אֲנוֹשׁ כַּחֲצִיר יִמְיוֹ כְּצִיץ הַשָּׂדֶה כֵּן יִצִּיץ:
 - (טז) כִּי רוּחַ עֲבָרָה בּוֹ וְאֵינְנוּ וְלֹא יִכְרְנוּ עוֹד מִקּוֹמוֹ:
 - (יז) וְחֲסֵד ה' מֵעוֹלָם וְעַד עוֹלָם עַל יִרְאָיו וְצִדְקָתוֹ לְבָנֵי בְנֵי־
 - (יח) לְשִׁמְרֵי בְרִיתוֹ וְלִזְכָּרֵי פְקֻדָּיו לַעֲשׂוֹתָם:

שאלה למחשבה:

מדוע חולשת האדם וקטנותו היא סיבה למחילה?

ההבנה שלאדם (אפילו לירא ה'!) יש חולשות, עשויה להביא ל"הקלה בעונש" מתוך הבנה שממילא לא ניתן לצפות ממנו לשלמות המידות והמעשים. כך מפרש מלבי"ם:

מלבי"ם לתהלים ק"ג, יד-טו:

...וה' יודע, א] כח היצר שתנועתו מאד ושולט על כחות הנפשיות, ב] יודע עצלות התנועה העצמיית של הנפש, מפני כי עפר אנחנו, והעפר מכביד על הנפש, וקשה לה להניע אותו, רוצה לומר שנקל מאד אל הנפש לחטוא, מפני שיצר הרע כחו רב ותנועותיו וציוריו ממהרות קודם לציורי הנפש אל הטוב, וקשה לה לעשות מעשים טובים שהיא תנועתה העצמיית כי כבד עליה העפר והחומר העכור: ...וגם ישקיף ברחמיו על שחיי האדם קצרים, והמה מהבל יחד מהשיג את שלימותו, מצד שני ענינים, א] ...חיי האדם קצרים ואין לו זמן לקנות שלמות, ב] כי כציץ השדה כן יציץ, כמו שהציץ אין בו ממש גם בעודהו באבו כן גם בחייו עניניו הבל ותהו:

בנוסף להבנה שהמחילה נובעת מהכרה בחולשת האדם, ניתן להבין שהפסוקים מדגישים את הפער בין ה' לאדם: חיי האדם קצרים וזמניים, ומעשיו אינם בעלי ערך רב, ולכן אי אפשר באמת לסמוך על חסדו. לעומת זאת, חסד ה' הוא מעולם ועד עולם וממשיך גם לדורות הבאים. חסד זה שופע אפילו על בני האדם הקטנים והרחוקים מה' בפער גדול כל כך. ויתכן, שדווקא הפער הזה הוא המאפשר את החסד - מעשי האדם כל כך קטנים לעומת הבורא, כך שאפילו חטאיו אינם יכולים לפגום בחסד ה' השופע על העולם.

אם כן, המזמור עוסק באפשרות המחילה, הנובעת מחסד ה', וראינו שבמזמור מופיעות סיבות שונות לכך שה' מוחל לבני האדם:
א. עצם טובו של ה', המחייה את כל המציאות בחסדו.
ב. יראת ה'. החיבור של האדם למהות האלוקית שבו מאפשרת חסד ומחילה.
ג. חולשת האדם וקטנותו לעומת הבורא.

זוית אישית:

נבחן את מושג המחילה בחיינו - מתי אנחנו מסוגלים למחול למישהו על מעשה לא ראוי שעשה? מהיכן נובעת אפשרות המחילה? כיצד משפיעה המחילה על המשך חיינו? (ניתן לקרוא [מאמר בנושא המחילה מבחינה פסיכולוגית](#))

המזמור מתאר את השפעתה של המחילה על חיי האדם: המחילה מרפאת את הנפש: הַפְּלִח לְכָל עֹנֵי הָרָפָא לְכָל תַּחֲלָאִי (ג); בעקבות המחילה מגיעה התחדשות של הכחות: תִּתְחַדֵּשׁ כְּנֶשֶׁר נְעוּרָיִכִי (ה); והמחילה היא זו שמאפשרת גם את השארות הנפש לעולם הבא: הַגּוֹאֵל מִשַּׁחַת חַיִּיכִי... (ד). למעשה, ניתן להבין שהמחילה מאפשרת את המשך הקיום של האדם בעולם, כפי שמבהיר רמח"ל בספרו מסילת ישרים:

מסילת ישרים, פרק ד:

...וְדַאי מִדַּת הַרְחֵמִים הַיָּא קִיּוּמוֹ שֶׁל עוֹלָם, שְׁלֵא הִיָּה עוֹמֵד זוֹלָתָה כָּלֵל וְכָלֵל, וְאִף עַל פִּי כֵן אֵין מִדַּת הַדִּין לּוֹקָה, וְזֶה - כִּי לְפִי שׁוֹרֵת הַדִּין מִמֶּשׁ הִיָּה רְאוּי שְׁחֻטָּא יַעֲנֵשׁ מִיָּד תִּכְרַף לְחַטָּא בְּלִי הַמִּתְנָה כָּלֵל, וְגַם שְׁהַעֲנֵשׁ עֲצָמוֹ יִהְיֶה בְּחֵרוֹן - אִף כְּרְאוּי לְמִי שְׁמַמְרָה פִּי הַבּוֹרָא יִתְבַּרַּךְ שְׁמוֹ, וְשְׁלֵא יִהְיֶה תִּקּוֹן לְחַטָּא כָּלֵל, כִּי הִנֵּה בְּאֵמַת אֵיךְ יִתְקַן הָאָדָם אֶת אֲשֶׁר עָוַת וְהַחֲטָא כָּבֵר נַעֲשֶׂה? הֲרִי שְׂרַצַּח הָאָדָם אֶת חֲבֵרוֹ, הֲרִי שְׂנֵאָף, אֵיךְ יוֹכַל לְתַקֵּן הַדְּבָר הַזֶּה? הַיּוֹכַל לְהִסִּיר הַמַּעֲשֶׂה הָעָשׂוּי מִן הַמְּצִיאוֹת? אֲמָנָם, מִדַּת הַרְחֵמִים הַיָּא... שְׁיִתֵּן זְמַן לְחֻטָּא וְלֹא יִכְחַד מִן הָאֲרֶץ מִיָּד כְּשִׁחֲטָא, וְשְׁהַעֲנֵשׁ עֲצָמוֹ לֹא יִהְיֶה עַד לְכֻלָּה, וְשְׁהַתְּשׁוּבָה תִּנְתֵּן לְחֻטָּאִים בְּחֶסֶד גָּמוֹר, שְׁתַּחֲשֵׁב עֲקִירַת הָרָצוֹן כְּעֲקִירַת הַמַּעֲשֶׂה...

אם כן, אפשרות המחילה, הנובעת מחסד ה', ומהנהגתו את העולם במידת הרחמים, עומדת בתשתית קיומו של העולם, מאחר ובלעדיה אין קיום לאדם. ללא אפשרות התיקון והמחילה האדם והעולם היו הולכים ומדרדרים מבחינה מוסרית, עד כדי חורבן פיזי, כשם שקרה במבול. כך שאפשרות התיקון, התשובה והמחילה הם הבסיס לקיומו של האדם ושל העולם כולו (להרחבה על החסד שבמחילה ראה [בשיעור מאת הרב ד"ר מרדכי סבנו ובפוסט מאת אראל סגל](#)).

מתוך תובנה זו, ניתן להבין את הרצף בין מזמור ק"ג למזמור ק"ד: מזמור ק"ד מתאר את גדולת ה' המתבטאת בבריאה, ובהשגחת ה' על קיומה של הבריאה, אולם, עוד לפני תיאור זה, מופיע מזמור ק"ג המתאר את מושגי החסד והמחילה שהם התשתית עליה מתקיים העולם: עצם בריאת העולם נובעת מחסד ה', וכל המשך קיומו הוא בחסד ובזכות אפשרות התיקון והמחילה. ניתן למצוא חיזוק לרעיון זה גם מדברי המדרש שהתשובה קדמה לעולם:

מדרש תהלים מזמור צ':

"תשב אנוש עד דכא ותאמר שובו בני אדם" - אמר ר' אבהו בר זעירא: גדולה תשובה שקדמה לבריאת עולם. ומה היתה התשובה? היתה בת קול שמכרזת ואומרת שובו בני אדם. שבעה דברים קדמו לעולם אלפיים שנה, התורה, וכסא כבוד, וגן עדן, וגיהנם, ותשובה, והבית המקדש של מעלה, ושם משיח.

המדרש מונה כמה דברים שקדמו לבריאת העולם. אמירה זו איננה בעלת משמעות כרונולוגית דווקא, אלא בעלת משמעות רעיונית: המדרש בא להבהיר מהם הדברים החשובים ביותר, העומדים בתשתית קיומו של העולם.

חלק ב - מזמור ק"ג ויום כיפור

יש נוהגים לקרוא מזמור זה כשיר של יום הכיפורים. ואכן, הרעיון המתבטא במזמור זה תואם את הרעיון העומד בבסיסו של יום הכיפורים. יום הכיפורים הוא יום של מחילה וכפרה, אך למרבה הפלא התורה איננה מצווה על ישראל לשוב בתשובה ביום זה. פרק ט"ז בויקרא, המקור הראשון בו מופיע יום הכיפורים בתורה, עוסק בעיקרו בעבודה הנדרשת מהכהן הגדול כדי לאפשר את כניסתו אל הקודש. בפרק זה מודגש פעמים רבות שעבודתו מכפרת על בני ישראל ועל הקודש, ומאפשרת את הכניסה שלו אל הקודש, אך אין כל איזכור לכך שעם ישראל צריך לחזור בתשובה כדי שהתהליך יצליח, ואפילו יותר מכך - עוונות עם ישראל מושלחים לעזאזל ע"י השעיר, בלי שהעם יידרש לחזור בתשובה. בויקרא כ"ג, הפעם השנייה בה מצטווים בני ישראל על יום הכיפורים, הפסוקים מתמקדים במעשי העם כולו ביום זה: עליהם להתענות ולשבות ממלאכה, אך בשום מקום לא נאמר שעליהם לשוב בתשובה, ושהיא התנאי לכפרה ביום זה. יתכן שמשום כך אומר רבי:

תלמוד בבלי יומא דף פ"ה ע"ב:

על כל עבירות שבתורה בין עשה תשובה בין לא עשה תשובה יום הכפורים מכפר...

האופציה שיום הכיפורים יכפר גם ללא תשובה היא משמעותית ומעניינת במיוחד. יום הכיפורים הוא היום היחיד בשנה, בו נכנס הכהן הגדול לפני ולפנים, אל המקום המקודש ביותר. למעשה, יום הכיפורים מציע פגישה "פנים אל פנים" עם ה'; קרבת אלוהים מיוחדת ביותר, המתאפשרת רק ביום זה. משמעותה של הכניסה לפני ולפנים היא הגעה אל הנקודה הפנימית ביותר. נקודת השורש הפנימית והעמוקה של כל אדם היא טהורה וטובה, ומחוברת לה: "נשמה שנתת בי טהורה היא"; נקודת השורש הפנימית המהותית של עם ישראל היא בחיבור המיוחד שלהם אל ה'. יום אחד בשנה, ה' מאפשר לנו להכנס פנימה, ולהגיע אל השורש, אל החיבור המהותי בין נשמותינו לבין ה'. במצב כזה אין עוד קיום לחטאים, הכל "מושלח לעזאזל", וקיים רק החיבור המהותי שבין עם ישראל לקב"ה. במצב כזה של תודעה, מתרחשת מאליה כפרה. מזמור ק"ג אף הוא מציע מחילה הנובעת מחסד ה' בלבד, ומהחיבור המהותי בין הנשמה ליוצרה, כפי שמפרש מלבי"ם בתחילת מזמור ק"ג:

מלבי"ם לתהלים ק"ג, א:

ידבר על הנהגת ה' וחסדיו עם נפש האדם הרוחנית... "ברכי נפשי את ה'", יאמר אל נפשו הרוחנית שהיא בת אלהים וחלק אלוה ממעל, שתברך את ה' על החסדים שעושה עמה.

קישור נוסף ליום הכיפורים ניתן למצוא במזמור בפסוקים אלה: יודיע דרכיו למשה לבני ישראל עלילותיו: רחום ותגון ה' ארך אפים ורב חסד (ז-ח). פס' ח מזכיר כמה מי"ג מידות הרחמים (על רמיזות נוספות ליג מידות במזמור זה ראה [במאמר מאת ישעיה נבנצל](#), מתוך אתר דעת), ופס' ז המקדים אותו מזכיר את הסיטואציה בה התגלו מידות אלה: "יודיע דרכיו למשה" - בעקבות בקשתו של משה לאחר חטא העגל, ניתנו למשה י"ג המידות ובעזרתן מחל ה' לישראל על חטאם: ועתה אם נא מצאתי חן בעיניך הודעני נא את דרכך ואדעך... ויעבד ה' על פניו ויקרא ה' ה' אל רחום ותגון ארך אפים ורב חסד ואמת: נצד חסד לאלפים נשא עון ופשע וחטאה ונקדה לא ונקדה פקד עון אבות על בנים ועל בנים על שלשים ועל רבעים (שמות ל"ג, יג עד ל"ד, ז).

לאחר חטא העגל, משה מתחנן לה' שימחל לישראל על חטאם, ובמבט ראשוני, אין סיבה שה' יסכים לכך, הרי ישראל אפילו לא ביקשו מחילה, ולא התחרטו על חטאם. ואכן ה' מסרב למחול לישראל. משה מנסה דרכים שונות, ובסופו של דבר הוא פונה אל ה' בבקשה לחשוף את דרכי הנהגתו את העולם, ולהראות את כבודו. בעקבות זאת הוא זוכה להתגלות מיוחדת בה הוא רואה את כבוד ה' ומקבל את י"ג המידות - מידות הנהגה של ה' את העולם. במידות אלה מתגלה כיצד ה' מנהיג את עולמו, ומתברר שהשורש היותר עליון של הנהגת העולם הוא מידת החסד. וכשמגיעים אל השורש הזה מתרחשת מחילה. הגמרא מתארת את המעמד הזה במילים מיוחדות:

תלמוד בבלי ראש השנה דף י"ז ע"ב:

ויעבר ה' על פניו ויקרא. אמר רבי יוחנן: אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומר. מלמד שנתעטף הקדוש ברוך הוא כשליח צבור והראה לו למשה סדר תפלה. אמר לו כל זמן שישראל חוטאין יעשו לפני כסדר הזה ואני מוחל להם

מידת הדין נדרשת אמנם כדי לעשות צדק ולישר את דרכי בני האדם, אך המבט העליון והבסיסי יותר לקיומו של העולם הוא חסד ה'. ה' מגלה למשה את י"ג המידות, ובכך הוא למעשה מביע את רצונו לנהוג עם ישראל במידת החסד ולמחול להם. הגילוי של י"ג המידות והמחילה לישראל בעזרתן התרחש ביום הכיפורים, ומהותו של היום הזה קשורה במהותן של י"ג המידות.

כפי שראינו, אותו רעיון בא לידי ביטוי גם במזמור ק"ג: מידת החסד היא העומדת בתשתית קיומו של האדם בעולם, ממנה נובעת הבריאה של העולם, וממנה נובעת גם המחילה, המאפשרת את המשך קיומו של האדם בעולם הזה, התחדשותו, ריפוי, והישארות נפשו לעולם הבא.

סיכום:

מזמור ק"ג קורא לברך את ה' על כך שהוא מוחל לבני האדם על עוונותיהם ואיננו מעניש אותם במידה הראויה למעשיהם, אלא מתנהג איתם במידת הרחמים. המחילה נובעת מחסד ה', המשפיע טוב על העולם ללא חשבון, ומהחיבור המהותי הפנימי שבין נפש האדם לבין הקב"ה. חסד זה הוא העומד בתשתית בריאתו של העולם והוא המאפשר את המשך קיומו של האדם על אף קטנותו וחטאיו, בעזרת אפשרות התיקון והמחילה, המאפשרים שינוי, ריפוי, התקדמות והתחדשות.

להרחבה

[שיעור מאת הרב אלחנן סמט על "מזמור לתודה"](#)

[מאמר מאת ד"ר נתן קלאוס על מזמור ק"א](#)

[מאמר קצר מאת הרב שי פירון על שנאת השקר במזמור ק"א](#)

[שיעור מאת הרב יעקב מדן על מזמור ק"ג - האם האדם משול לעץ או לציץ השדה?](#)

[סרטון מאת ד"ר בני גזונדהייט על חסד ה' בבריאה](#)